

լորտ մը ունենայ . մեծամեծ ստուեր-
ներ ալ տեսեր է մակերևութին վրայ ,
որոնք լեռներու նշան կը կարծուին ,
որոնց բարձրութիւնը ինչուան 58,000
ոտք կը հասնի , որ գրեթէ երկրի
Վիմպորասոյ լեռան իրեք բարձրու-
թիւնն ըսել է , ուր Փայլածուին տը-
մագիծը երկրի տըմամագծէն իրեք ան-
գամ պզտիկ է : Փայլածուին այս լեռ-
ները մեծամեծ շղթաներ կը ձևացը-
նեն , որոնց լայնութիւնը 160 մղոն կը
հասնի , ու երկայնութիւնը 320 մղոն .
և այս շղթայից մեծագոյն մասը հա-
րաւային կիսագնտին վրայ է , ինչպէս
է ուրիշ ամէն մոլորակաց մէջ ալ : Սոյն
Ըրէօգէր աստեղաբաշխ տեսեր է որ ,
թէպէտ քիչ անգամ , Փայլածուին մա-
կերևութին վրայ ստուերներ կը շար-
ժին , և արագ արագ տեղերնին , ձևեր-
նին կը փոփոխեն , և շատ անգամ ալ
քանի մը ժամէն ետեւ բոլորովն անե-
րևոյթ կ'ըլլան : Եւս բանիս պատճա-
ռը ամպ կը կարծէ , որ մեր մթնոլորտին
ամպերուն պէս Փայլածուի մթնոլոր-
տին մէջ կը յարժին :

Վերը տեսանք թէ Վայլածուին հա-
տարակաժը իրեն պարունակին վրայ
գրեթէ 20° հակումն ունի, որ է ըսել
մեր ծրի խաւարման հակմանէն քիչ
պակաս, որով հոն տեղի օրերը և ե-
ղանակաց փոփոխութիւնները գրեթէ
երկրիս վրայի օրերուն և եղանակաց
կարգաւ կը կատարուին: Վարձեալ
ըսինք թէ արեւը Վայլածուէն իրեք
անգամ մեզմէ մեծ կ'երևայ, որով հոն
տեղի լոյսն ու ջերմութիւնը մեզմէ
եօթը անգամ աւելի պիտի ըլլայ. բայց
ասով չենք կրնար հետևեցնելու թէ
հոն չափազանց տաք կ'ըլլայ, վասն զի
ձեռքերնիս բաւական պատճառ չունինք
այս հետևանքն հանելու. չկրնա՞ր ը-
լալ որ արեւուն ճառագայթից ազդեցու-
թիւնը այլ և այլ մոլորակաց բաղադրիչ
տարերաց բնութենէն կախումն ունե-
նայ, և թէ Վայլածուին վրայ խօսե-
լով՝ անոր այս չափազանց տաքութիւնը
իւր բարձրաբերձ լեռներովն ու անոնց
ձգած մեծամեծ շուքերովը բարեխառ-

ԲՈՒՐԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

1100 1270 1000 800 600 400 200

ԵՄԵՐԻԿԱՅԻ Հասարակածի կողմե-
րուն զարմանալի բոյսերէն մէկն է Բա-
լայ Կէ Լ Կառ ըստածը որ ինչուան մեր
դարը չէր ճանչցուած : 1800^{ին} մարտի
երկու հռչակաւոր ճանապարհորդներ
Հումպոլդ և Պոնթլան ասոր վրայ զըն-
նութիւններ ըրին Պարագուէյի ցամա-
քին մէջ . և երբոր Լաբուպա դարձան հին
գրուածքի մը մէջ ալ այս բոյսին վրայ
գրուած մը գտան , որուն մատենագիրը
Լայէդ՝ Լյումանայի գաւառին մէջ եղած
ծառերուն վրայ խօսելով՝ կ'ըսէ թէ
ասոնց մէկ քանիին կեղեւը ձգքելու ըւ-
լաս՝ խէժ մը դուրս կուտան . ոմանք ալ
աննդարար հիւթ մը , որ մակարդած կա-
թի կը նմանի : Իսկ Հումպոլդը այսպէս
կը ստորագրէ ծառը և գիւտը :

“Բարդոյ Վապեղոյէն ճամբայ ել
լալով՝ Պարսպուրայի գաղթականաց
երկիրը հասանք, ուսկից որ Վալեն
սիային նոր ճամբան կ'անցնի. և աս
ճանապարհորդութեան ատենը կը
լսէինք շատերէն որ աս կողմերը սնուն
դարար կաթ տուող ծառ մը կայ (Բա
լօ տէ Վաքա ըստած (Կոլու ծառայ)).
և զմեզ կ'ապահովցնէին թէ այն
երկրիս սեւերը այս բուսական կաթը
կը խմեն և մեծ սննդարար ըմպելիք
սեպուած է իրենց մէջ. Բայի բերանը
աս բանս մեզի անհաւատալի կ'երեւ
նար, որովհետեւ կը կարծէինք որ ա
սանկ ծառոց հիւթերը միշտ կծու ու
դառն կ'ըլլան. բայց փորձով իմացանք
աս ծառիս ազդուութիւնը. Երբոր
առ ծառիս բունը քի մը ձգես՝

„ խժային նիւթ մը դուրս կուտայ , որ
 „ սաստիկ պինդ՝ բայց ամենեւին դառն
 „ չէ . և մանաւանդ աղուոր բալասանի
 „ հոտ մ'ալ չորս գին կը տարածէ :

„ Իսկ հիւթը դդումէ շինած աման-
 „ ներու մէջ դրած բերին մեզի . ուս-
 „ կից երկու անգամ լաւ մը խմեցինք .
 „ մէյմը գիշերը պառկելէն առաջ , մէյ-
 „ մ'ալ կանուխ առտուանց . և ամե-
 „ նեւին փնաս մը չի քաշեցինք . միայն
 „ կաթը շատ խժային ըլլալով՝ քիչ մը
 „ համը կը կորսուէր : Եւերը և հոն
 „ աշխատող ազատ մարդիկ եգիպտոս-
 „ ցորենի և գասսաւի բլիթներ ատոր
 „ մէջ կը թաթխեն ու այնպէս կ'ու-
 „ տեն : Եր տանը տնտեսը պատմեց
 „ մեզի թէ ան եղանակին , որ ծառը
 „ աւելի շատ հիւթ կու տայ՝ գերիները
 „ զգալի կերպով կը գիրնան :

„ Իրաւցրնէ ճանապարհորդութեա
 „ ատեն տեսած ամէն հետաքրքրական
 „ բաներէն աւելի՝ աս ծառս ինծի զար-
 „ մանք բերաւ , զոր կ'ուզեմ հոս նկա-
 „ րագրել :

„ Կառաւորի մը կողին վրայ ծառ մը
 „ կը բարձրանայ որուն տերեւները չոր
 „ ու կարծր են , և կոշտ արմատները հա-
 „ զիւ թէ քարին մէջ կը թափանցեն .
 „ երկար ատեն իր տերեւները առանց
 „ ջուրի կը մնան , անոր համար ձգերը
 „ չորցած կ'երեւնան . բայց երբոր բու-
 „ նը ձգքես՝ անուշ ու սննդարար հիւթ
 „ մը կը վազէ՝ մանաւանդ արեւուն եւ-
 „ լալու ատենը : Ինոր համար առ-
 „ տուանց՝ սկերը ու տեղացիք աման-
 „ ներով կու գան կաթ առնելու : Իսոնց
 „ մէ ամանք հոն ծառին տակը կը խմեն
 „ կաթը , ուրիշներն ալ իրենց տղոցը կը
 „ տանին . . . :

„ Ինդհանրապէս կաթ ունեցող ծա-
 „ ռերը կամ բոյսերը , ինչպէս որ առաջ
 „ ըսինք , մէջերնին դառն կամ մահա-
 „ բեր հիւթ մը կ'ունենան , բայց Իա-
 „ լոյ տէ Ե աքան ասանկ չէ :

Թէ որ աս կաթը բաց տեղ դրուի՝
 ամանին երեսը կը սկսի մաշկ մը կա-
 պել , ինչպէս որ կ'ըլլայ թէ որ կաթը
 եփ ելլալէն ետքը՝ թողուս որ պաղի :

Իսկ մաշկը քիչ քիչ աւելնալով մակարդ
 մը կը դառնայ , որուն տեղացիք պանիր
 կ'ըսեն : Իսկ մակարդը երբոր լոյծ հիւ-
 թին երեսէն վերցընես , որ կաթի շի-
 ճուկին կը նմանի՝ հինգ վեց օր կրնաս
 պահել . բայց անկէ վերջը կը սկսի ջըր-
 ջըրկիլ ու հոտիլ : Դեռ հասունցած
 ժամանակը հիւթը շատ առաձգակա-
 նութիւն ունի , որ քառուշու նիւթին իր
 մէջը ըլլալէն կրնայ առաջ գալ . վասն զի
 ընդհանրապէս կաթային գոյացութիւն
 ներու մէջ կը գտնուի քառուշուն : Բայց
 հումպոլտ Պարպուլա երկիրը գտնուե-
 լով՝ չի կրցաւ քիմիական փորձերով ըս-
 տուգել թէ արգեօք քառուշուն աս բու-
 սական կաթիս մէջ կա՞ր թէ չէ . շատ
 ատեն ետքը յանձնեց աս բանս երկու
 իմաստնոց :

Պուսինկոլ և Ուիվիերոյ Իալոյ տէ
 Ե աքային չի թանձրացած կաթը լու-
 ծեցին և իմացան որ աս բուսական կա-
 թը մէջը քառուշու նիւթը ամենեւին
 չունի՝ հասպա կենդանեաց կաթին շատ
 նմանութիւն ունի . մինակ կողիին տեղ
 մոմեղէն նիւթ մը ունի , որ շատ զօրա-
 ւոր ու առատ է . պանրուտին տեղ ու-
 ըրիչ կենդանական նիւթ մը , որ տրեան
 մզնաձեւերու շատ նմանութիւն ունի .
 շիճուկի տեղ ջրային հիւթ մը , որուն
 մէջ քիչ մը շաքար կայ , և քիչ մըն ալ
 բժշկական աղ :

Տաքնալով կենդանւոյն կաթին պէս
 երեսը կապած մաշկը թող չի տար որ
 ջրային գոլորշիները դուրս ելլան , բայց
 պղպլջալով կ'ուռի ու դուրս կը թափի :
 Թէ որ աս մաշկերը վերցընես և տա-
 քութիւնն ալ դադրի՝ հիւթը կտապի
 պէս կը սնդանայ . քիչ մը վերջը իւ-
 զային կաթիլներ դուրս կու տայ , ինչ-
 պէս է սերը որ երբոր երկան ատեն
 կրակի վրայ բռնուի : Բանի որ ջուրը
 կը զատուի՝ իւղային մասունքը երթա-
 լով կը շատնայ , և վերջապէս բոլոր
 մակարդը կը թրջէ որ նոյն ատենը ճար-
 պով տապկած մսի հոտ կ'ունենայ :

Իալոյ տէ Ե աքան Ե ալենսիայի լճին
 մօտերը շատ կը գտնուի Պարպուլայի
 ցամաքը . մէկ մ'ալ Բորտիլլեանց քա-

նի մը կողմը՝ Պարպուլայի և Սարա-
քայիպոյի ծոցին մէջ տեղուանքը . դար-
ձեալ Վաւթակուայի հովտին մէջ, ուր
բնակիչները ասիկայ լճալու տէ՛կէ՛
կ'անուանեն, որ Նաւա-Կաթին ըսել է, և
կը պնդեն որ տերեւներուն գոյնէն ու
խտուածէն կ'իմանան թէ ո՞ր արմա-
տը աւելի կաթնային հիւթ ունի . ինչ-
պէս որ հովիւը արտաքին նշաններով կը
ճանչնայ շատ կաթ տուող կովը :

Ի դժարթ, որ իր քննութիւնները
Լատինացուրկի փիլիսոփայական օրագրին
մէջ տպած է, Սէնեցուէլայի արեւե-
լեան կողմը տեսած է Ռալոյ տէ՛կէ՛ աքան,
և այսպէս կ'ըսէ . « Ռալոյ տէ՛կէ՛ աքան
բարձր ու աղուոր ծառ մըն է . իմ առջի
քննածս եօթը ոտք տրամադիծ ունէր
և արմատէն ինչուան ճիւղերը հարիւր
անդրիական ոտք էր : Վարաւոյ կամ
Վարուաւոյ գեղին քովերը որ Կուայի-
րայէն 50 մղոն հեռու է՝ 1000^{էն} ին-
չուան 2000 ոտք ծովէն բարձր տեղ կը
բուսնի . աս տեսաւ Վոտերայի գլխին
և Պարէլուի մէջ տեղուանքն ալ կը գրա-
նուի : Ուր որ ըլլայ աս ծառս՝ բնակիչ-
ները ասոր կաթը կը գործածեն . ես
գաւաթ մը խմեցի առանց փաստելու .
վասն զի չթանձրացած սերի համը և
գոյութիւնը ունենալէն զատ՝ անուշ ու
ախորժելի հոտ մ'ալ ունէր » :

Ի դժարթ աս կաթէն ապակիէ ամա-
նով մը լնդղիա խաւրեց, որ երբոր հա-
սաւ՝ քիչ մը համը կորսնցուցեր էր . բայց
որովհետեւ բաց տեղ չէր դրուած՝ համը
անախորժ չէր . իր գոյացութիւնը և գոյնը
թթուած սերի շատ կը նմանէր՝ ճարպ
չլնուելու վիճակի մէջ եղած ատեն :

Ի դժարթ աս ծառին տերեւներէն ալ
խաւրեր էր, որոնց վրայ Տըն բուսաբանը
քննութիւններ ըրաւ, և տեսաւ որ ի-
րենց վրայի բազմերակ ուռեցքներուն
կարգը և երակներուն բաժանմունքը՝
շատ նման էին Լմերիկայի թզենինե-
րու տերեւներուն :

Բոլոր ան տեղերն որ Ռալոյ տէ՛կէ՛ ա-
քան հումպալտ, Պուսինկու, Պրէտ-
մէյէր և Ի դժարթ գտան՝ Կումանա գա-
ւառին արեւմտեան կողմերը կ'իյնան :

— Լնոր համար կրնանք տարակուսիլ
թէ արդեօք Լայէթի յիշած կաթ
տուող ծառը մեր նկարագրածն է չէ՞ նէ
աս մօտերս գտնուած բոյսն է՝ որ Կու-
մանայէն շատ աւելի դէպ 'ի արեւելք
Լնդղիական Կուիանայի մէջ՝ Տէմբրէ-
րի գետոյն քովերը կը բուսնի :

Լն բոյսը Սիթի 1829^{էն} կամ 1830^{էն}
ճանչցաւ . հումպալտին Ռալոյ տէ՛կէ՛ ա-
քային վրայ գրածը կարդալով սկսաւ
Կուիանայի անտառները պտրտիլ, և
երբոր հետը առաջնորդ կ'առնէր՝ կը
հարցընէր թէ աս կողմն ծառ մը չի կայ
որ կաթ տայ . շատ անգամ իրեն ցուցը-
ցեր էին ծառեր, որոնց հիւթը թէ-
պէտ կաթային էր՝ բայց միշտ քիչ կամ
շատ դառն և անանդարար էր :

Սէրժապէս երբոր հնդկաց պզտիկ
գեղ մը հասաւ Տէմբրէրին մօտ, լսեց
որ կը խօսէին հիյա-հիյա ըսուած ծա-
ռի մը վրայօք, որուն կաթը, կ'ըսէին,
անուշ համ ունի ու անդարար է : Լն
բանս ուզելով ստուգել Սիթի 1829^{էն} մէկէն
մէկը խաւրեց աս ծառէն գտնալու, և
որովհետեւ ան կողմը խիստ շատ կար՝
շուտ մը զինքը տեղ մը տարին՝ ծառի
մը քով . զոր ահա ինքը ասանկ կը նկա-
րագրէ .

« Երբոր հասայ՝ տեսայ որ հնդիկը
,, ուզածէս աւելին ըրեր էր . վասն զի
,, ծառը կտրեր հեղեղի մը մէջ ձգեր
,, էր, և կաթը վաղելով ջուրը ճեր-
,, մըկցուցեր էր : Վանակով կեղևը
,, ծակելուս պէս՝ կաթը գետի պէս
,, սկսաւ վազել . առաջնորդս մէկէն բե-
,, րանը դրաւ ու սկսաւ խմել : Ետքը
,, ես ալ խմեցի, և տեսայ որ խիստ
,, պատուական կաթ էր, և կովու կա-
,, թէն աւելի թանձր էր, առանց դառն
,, համ մը ունենալու . միայն՝ թէ որ
,, գէշ բան մը ունէր նէ աս էր որ մար-
,, դուն պակուսները կը կայցընէր :

Լն գիշեր հօն պառկեցայ, ու եր-
,, կրորդ առտու խահուէի տեղ գաւաթ
,, մը աս կաթէս խմեցի, որ ամենեւին
,, կովու կաթին կը նմանէր . վասն զի
,, ամանի մէջ դնելով իր խժային համը
,, կը կորսունցընէր :

« Գլխուցի որ կեղևը առ ՚ի շեղ կրտ-
 րեւու ըլլա՞ւ շատ կը վազէ կաթը . իսկ
 թէ որ ըստ երկայնութեան՝ գրեթէ
 ամենեւին չի վազէր : Եւ կեղևը քիչ
 մը մթնագոյն , պինդ ու իրեք գծաչափ
 հաստ է , կաթը հանելու համար՝
 պէտք է կեղևը բոլոր ծակել : »

Սկիզբ հիյա-հիյայի տերեւներէն
 ու ծաղկներէն Նշգրիտ խաւրեց , որոնք
 թէպէտ ամբողջ չէին բացուած , բայց
 սակայն բաւական եղան բուսաբաննե-
 րուն իմացընելու որ աս ծառը (Բալոյ տէ
 Ս) քայէն տարբեր ցեղէ է , ամենեւին
 անոր նմանութիւն չունի և անկէջ քիչ
 սննդարար է . բայց ասիկայ դեռ քըն-
 նութեան կարօտ է :

Եւ երկու տեսակ կաթնատու ծա-
 ռերէն զատ երրորդ մ'ալ կայ , որ (Բա-
 րա գաւառին մէջ կը գտուի և երկուքին
 ալ չի նմանիր :

Հոն տեղի գաղթականները աս ծա-
 ռին Սաղարանի անուամբ կ'ըսեն հնդկերէն :
 Պրազիլի անտառներուն մէջ ամենէն
 մեծ ծառերէն մէկն է , փայտը նաւ շի-
 նելու շատ յարմար է . փետրուարի մէջ
 ծաղիկ կու տայ , և ծաղիկը թափելէն
 ետքը աղուոր պտուղ մը , որուն համը
 սերի հետ կերուած ելակի կը նմանի :
 Տերեւները մեծ ու ձուլաձեւ են . կեղևը
 սևագոյն է , որ եթէ կտրես՝ առատու
 թեամբ ճերմակ կաթ մը դուրս կուտայ ,
 աղէկ համով և առանց հոտի : Տեղացիք
 աս կաթը շատ կը գործածեն :

Բերանը գոցած սրուակի մը մէջ եր-
 կու ամիսի չափ ասիկայ պահեցին , եր-
 բոր բացին՝ տեսան որ երկու մաս բաժ-
 նուեր էր , մէկը լոյծ , կապուտակագոյն
 և քիչ մը բարկ հոտ ունէր . իսկ մէկա-
 լը պինդ , ճերմակ , անհամ , և ջուրի
 ու ալբոյի մէջ դրուելով չէր լուծուէր :

Եւ գոյացութիւնը կրնայնաւ վառիլ
 փայլուն բոց մը հանելով . և ասոր մեծ
 մասը մոմէ , ու գրեթէ (Բալո տէ Ս)
 քային մակարդին մէջ եղած կենդանա-
 կան նիւթէն ամենեւին չունի :

ՀԱՂԻԿ ԼՈՒԱԿ

Ինտերպոնալիս Դաւիթ :

ԻՄԱՍՏԵՆՈՅՆ Կաթամայ անտառը ,
 որ ապաշխարութեան խստութեանցը
 նուիրուած է , անապատական մը կը
 բնակէր , որուն անունը Սահա-թափա
 էր :

() ր մը տեսաւ որ ագուաւի մը բեր-
 նէն պզտի մուկ մը ինկաւ իւր խորձը-
 թին քով , և վրան գլխով ներս առաւ
 և ամենայն հոգով բրնձի հատիկներով
 զանիկայ սնոյց :

() ր մը մկնիկին ետեւէն կատու մը
 ինկաւ , ան ալ փախչելով գնաց անա-
 պատականին ծոցը մտաւ : Եւ անապատա-
 կանն այս բանիս վրայ , Սուկ , կատու
 եղիր , ըսաւ : Բայց տեսնելով որ մուկը
 կատու ըլլալով չնէն կը վախէր , նորէն՝
 Կատու , շուն եղիր , ըսաւ : Սուկը շուն
 ըլլալով վագրէն կը վախէր , ան ատեն
 ինքն ալ անապատաւորէն վագր եղաւ :
 Եւ սուրբ մարդս միտքը դրած էր որ
 մուկ-վագրը իւր պզտի մկնիկն է . բայց
 անոնք որ այցելութեան կուգային մէկ-
 մէկու կ'ըսէին թէ ատենով այս վագրը
 մուկ էր , և անապատականին զօրու-
 թեամբ վագր փոխուեցաւ : Եւ յս բանս
 մուկ-վագրը լսելով ինքն իրեն կ'ըսէր .
 — Բանի որ այս անապատականը ողջ
 է՝ իմ առաջին վիճակիս պատմութիւնը
 միշտ պիտի լսեմ : — Եւ ասի միտքը դը-
 րաւ որ իւր պաշտպանն սպաննէ : Բայց
 այն սուրբ մարդը ասոր միտքն հասկը-
 նալով ըսաւ անոր . Սուկ-վագր նորէն
 մուկ եղիւ . և մէկէն մուկ-վագրը իւր
 առաջին վիճակն առաւ :

Եւ յս բանս անոր համար կ'ըսեմ , որ
 անոնք որոնք ստորին վիճակէ մը բար-
 ձրագոյն վիճակի մը կը հասնին , իրենց
 պաշտպան եղողը կը ջանան մէջ տեղէն
 վերցընել մկանս նման որ վագեր աստի-
 ճանն հասնելով ուզեց զանապատականն
 սպաննել :

(Ի Սահաթի լեզուէ :)